

Ristiretkien vuosisadat
Kurt Villads Jensen: *Ristiretket*. Kääntänyt ja toimittanut Kirsi Salonen. Turun Historiallinen Yhdistys 2019.

Tanskalaisen, Tukholman yliopistossa professorina toimivan Kurt Villads Jensenin teos ristiretkistä ilmestyi alun perin vuonna 2004, mutta se on nyt ilmestynyt suomeksi Kirsi Salosen toimittamana ajantasaistettuna laitoksena. Päinvastoin kuin Palestiinaan tehtyihin ristiretkiin keskittyvä Sir Steven Runcimanin tunnettu, 1950-luvulla ilmestynyt *A History of the Crusades*, kyseessä on kattava kokonaisuus ristiretkistä kolmen vuosisadan ajalta. Mukana on niin ollen Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan ohella myös Espanjan takaisinvalloitus muslimeilta, niin sanottu *Reconquista*, kerettiläisiin kohdistuneet ristiretket Keski-Euroopassa

ja pohjoisella alueella tehdyt ristiretket, Suomi mukaan luettuna. Myös mongolien osuus tapahtumien kulussa on huomioitu.

Teoksen huomattava ansio onkin juuri siinä, että siinä käsitellään ristiretkiä laajana, koko Euroopan ja lähialueet kattaneena ilmiönä. Lukijalle tarjotaan ilmiöstä huomattavan värikäs ja monipuolinen kuva. Esillä ovat keskeiset toimijat ristiretkiä saarnanneesta paavi Urbanus II:sta yhtä hyvin Pietari Erakkoon kuin Bysantin keisareihin, Jerusalemin kuninkaisiin ja islamilaisiin sulttaaneihin. Mukana ovat myös ajan merkittävät ritarikunnat, kuten Saksalainen ritarikunta ja Tempeliherrat, sekä luostarijärjestöt, fransiskaanit, dominikaanit, sisterssiläiset ja johanniitat. Esityksestä hahmottuu kuva valtapolittisista konstellatioista, jatkuvista veriteoista, henkilöiden välisistä ristiriidoista, huonosti suunnitelluista operaatioista, ajattelemttomasta uhkarohkeudesta, petoksista ja lupausten rikkomisesta sekä avioliutojen merkityksestä asioiden järjestelyssä.

Myös keskiaikaisesta ajattelutavasta ja argumentoinnista annetaan joukko kiinnostavia esimerkkejä. Oikeutetun sodan, pyhän sodan ja *jihadin* käsitteisiin on kiitettävästi kiinnitetty huomiota. Kirjan tietolaatikat sisältävät monenlaisia hyödyllistä informaatiota esimerkiksi rahoituksesta, linnoista ja piirityskoneista sekä eräistä yksittäisistä henkilöistä, kuten Thomas Akvinolaisesta ja Konstantinopolin valloittajasta Mehmet II:sta.

Teoksessa on myös lyhyt tietolaatikko, jossa käsitellään kulttuurivaihtoa ristiretkeläisten ja muslimien välillä. Siinä on kysymys ristiretkeläisten sopeutumisesta paikallisiin oloihin, kielen oppimisesta ja ystävyyssuhteista. Kulttuurivaihtoa tapahtui myös laajemmissa puitteissa, yleensä Euroopan ja islamilaisen maailman välillä, etenkin kun ristiretkeläisiä saapui jatkuvasti ja myös jatkuvasti palasi. Kokoavampi katsaus tähän kulttuurivaihtoon olisi ollut paikallaan.

Kirjapainotaidollisesti ja kuvituksen osalta *Ristiretket* on verrattoman korkeatasoinen. Taitoja ja ulkoasusta ovat vastanneet Panu Savolainen ja Kirsi Salonen jälkimmäisen vastatessa myös kuvatoimituksesta. Kuvituksessa on käytetty etenkin keskiaikaisten käsin kirjoitettujen teosten aineistoa. Lukijan kannattaa tutkia kuvia kokonaisvaikutelman ohella myös yksityiskohdittain – mainittakoon vain kuvat Damaskoksen piirityksestä ja ristiretkeläisten suorittamasta Konstantinopolin valloituksesta. Erikseen voidaan mainita Hermann Roden maalaus Pyhästä Birgitasta: hallitun composition ohella huomio kiinnittyy kasvojen ja huulten herkästi maalattuun punaan ja nöyryyttä kuvastavaan olemukseen. Omaa naiivia viehätystä on kuvalla Bernhard Clairvauxlaisesta ja sisterssiläisjärjestön jäsenistä. Teoksen neljä karttaa ovat selkeitä ja havainnollisia.

Ilmeisten ansioittensa ohella *Ristiretket*-teoksessa on valitettavasti koko joukko ongelmia niin sisältönsä kuin suomenkielisen laitoksen toimittamisen suhteen. Kun teos kattaa pitkän ajanjakson laajalla maantieteellisellä alueella ja on jaettu kymmeneen pääluukuun, joissa on yli 60 alalukua sekä 24 tietolaatikkoa, saattaa lukijalla olla vaikeuksia kokonaiskuvan ja syy-yhteyksien hahmottamisessa. Yhteenvetona toimiva viimeinen luku kuitenkin korjaa jonkin verran asiaa. Jensen torjuu siinä varhemmin annetut selitykset ristiretkien synnylle. Taloudellisten tekijöiden, sosiaalisen muutoksen ja poliittisen vallantavoittelun asemesta hän korostaa uskontoa ja ideologisia seikkoja ristiretkien taustalla. Olematta lainkaan ristiretkien asiantuntija voi kuitenkin kysyä, missä määrin tämä pitää paikkansa kaikkein ristiretkien osalta, joita sentään oli 300 vuoden aikana. Uskonnon ja ideologian ohella tuskin muitakaan syitä voi sulkea pois, jotka ilmeisesti ovat olleet samanaikaisesti vaikuttamassa – ja itse asiassa koko

kirja antaa runsaasti esimerkkejä niin henkilökohtaisista voitonpyynteistä kuin rahan ja omaisuuksien kahmimisesta vaikkapa ryöstelynä kaupungin tultua valloitetuksi. Uskoa ja ideologiaa painotettaessa olisi odottanut itse ristiretki-termin alkuperän selvittelyä ja tarkempaa analyysia – ilmeisesti ristiretkeläiset itse käyttivät pikemminkin toivoretken tai pyhiinvaelluksen, peregrinaation (ransk. *pèlerinage*), käsitettä. Ranskan *croisade* on vasta 1400-luvulta, joskin sitä ennen oli käytössä eräitä *croix* (lat. *crux*) -sanan johdannaisia.

On ymmärrettävää ja luontevaa, että keskiajan historiaa käsiteltäessä siterataan ajan kronikoita ja muistelmia ja viitataan siihen legendaariseen ainekseen, mitä eri asioista on. Jensenin teoksessa painottuvat yksipuolisesti länsimaiset lähteet. Vastaavat islamilaiset esitykset, jotka tosin eivät liene olleet yhtä runsaslukuisia kuin länsimaiset, rajoittuvat otteeseen sulttaani Baibursin kirjeestä ja pariin ohimenevään mainintaan. Aineistoa tarjoaisivat varsinkin Usâma ibn Munqidhin muistelmat, joita Jaakko Hämeen-Anttila on siteerannut teoksessaan *Mare nostrum* (2006) ja Régine Pernoud teoksessaan *Ristiretket* (suomenos 1965).

On erikoista, että teoksessa ei suinkaan aina ole riittävän selvästi tehty eroa sen välillä, mitä tapahtui ja mitä legendat kertoivat, aivan kuin Jensen itsekin uskoisi legendojen kertomaan. Tekijä osin referoi aikalaiskertomuksia, osin taas esittää omaa tekstiään, eikä aina tee riittävää eroa niiden välillä. Niinpä saadaan lukea esimerkiksi seuraavaa: ”Itse taistelun aikana ristiretkeläiset huusivat apuun Lissabonin suojeluspühimyksiä Santiagoa ja pyhää Vincentiusta, ja heidän avukseen tuli taivaasta suuri joukko valkoisiin puettuja ritareita, jotka soikaisivat muslimit valkoisella ihollaan ja nuolisateella. Taistelusta tuli suuri menestys ristiretkeläisille.” Tai vaikka näin: ”Näyttää siltä, että historioitsijat ovat sotkeneet

lähteitä yhteen ja että Dannebrog tippui todellisuudessa alas vuonna 1208 Fellinin taistelun yhteydessä, mutta asiasta ei ole mahdollista saada selkoa.” Valistunut lukija osaa tietenkin erottaa, mikä tässä on tarua ja mikä totta, mutta jotenkin kiusallisen vaikutuksen tämä tekee.

Väliin teoksen esitystapa ja argumentointi vaikuttavat kummalliselta, kuten toteamuksessa: ”On parempi, että emme tiedä, mihin tilanne olisi saattanut johtaa, mutta onneksi keisari Johannes kuoli yllättäen metsästysretkellä” tai ”Nykypäivänä kataareilla on hyvä jälkimaine monien silmissä, sillä he olivat hyviä naisten ja eläinten kanssa”. Sekin on häiritsevää, että siellä täällä on muuten asiallisen tekstin seassa pakinatyyliä ja puhekielenomaisia toteamuksia ja fraaseja, puhumattakaan käännöksen virheellisistä ja kömpelöistä suomenkielisistä muodoista tai mannerimaisesti käytetystä adjektiivista ”valtava”. Toisaalta kirjoittajalla on silmää nykykatsannossa makaaberille ainekselle hänen kuvatessaan esimerkiksi Baudouin I:n ohjeita ruumiinsa käsittelemiseksi kuoleman jälkeen.

Yksityiskohtana voi mainita, että al-Andalus-paikannimen seittäminen vandaali-sanasta johdettavaksi yksinkertaistaa tilannetta: vandaali-selitys on vanhin ja levinnein, mutta joukko muitakin selityksiä on esitetty. Paikannimien etymologia on tunnetusti todella hankalaa, kuten esimerkiksi Suomi- ja Karjala-nimien tutkijat hyvin tietävät.

Keskiaikaisten henkilön- ja paikannimien muotojen valinta on aina kääntäjälle ongelmallista eivätkä suomeen vakiintuneet muodot välttämättä noudata mitään logiikkaa. Lukijalle osoitetussa esipuheessa on mainittu sinänsä hyväksyttäviä periaatteita, mutta niitä ei valitettavasti ole täysin noudatettu. Periaatteiden mukaan eurooppalaisista hallitsijoista on käytetty suomeen vakiintuneita nimiä silloin, kun niitä on olemassa. Kuitenkin Tanskan (ja jonkin aikaa

Suomenkin kuninkaana) oli käännöksen mukaan Hans, vaikka Suomen Kansallisbiografiassa ja sen edeltäjissä on suomalainen muoto Hannu. Paavien nimissä käytetään suomessa tavallisesti muotoa Aleksanteri Alexanderin asemesta. Ranskalainen kuninkaan nimi on suomessa tavallisesti Ludwig (nykyään usein myös Louis), ei saksalaisittain Ludwig. Toisaalta voi hyväksyä nimimuodon Vilhelm Tyrolainen ranskalaisen Guillaume de Tyr -nimen asemesta. Baudouin esiintyy kerran muodossa Baldwin ja Kastilia-León on kirjoitettu viidellä eri tavalla. Peipusjärvi on suomeksi Peipsijärvi ja vastaavasti Valkoinen meri on Vianan meri. Paikan- ja henkilönnimissä on muutenkin virheitä.

Termin muistolaulu tilalla voisi käyttää suomeenkin vakiintunutta minnelaulua. Termi suosioruno (*Poema del Almerían* yhteydessä) on outo ja kunniaruno mieluummin ylistysruno. *Chanson d'Antiochea* ei sävelletty, kuten sivulla 197 sanotaan, vaan se pantiin kirjallisesti kokoon. Sitä luonnehditaan *Ristiretkissä* lauluksi nimensä mukaan, mutta lajiltaan se on kuitenkin eppinen runoelma. Albigenssit ovat muuttuneet albigensseiksi.

Teoksen suomalaisen laitoksen on jäänyt myös ilmeisiä huolimattomuusvirheitä. Esimerkiksi kuvan 49 teksti puhuu Jerusalemin ensimmäisestä latinalaisesta keisarista, vaikka kyseessä on Bysantin latinalainen keisari (1200-luvun latinalaiskauden yhteydessä), kun taas sivulla 262 puhutaan Bysantin kuningaskunnasta keisarikunnan asemesta. Ylimalkaan suomenkielinen laitos olisi kaivannut monenlaista viimeistelyä.

Ristiretket on vailla tarkempaa dokumentointia ja lähdeviitteitä. Useaan kertaan viitataan epämääräisesti ”nykyisiin tutkijoihin” tai ”joihinkin tutkijoihin”; väliin todetaan, että ”joku lähde väittää” tai että ”nykyajan historioitsijat ovat vääristelleet”. Kun Venetsian laivaston rakentamisesta sivulla 135 todetaan, että ”miestyövuosin mi-

tattuna se oli suurin rakennusurakka sitten antiikin Rooman suurten linnoitustyömaiden”, olisi kyllä kiinnostavaa tietää, kuka tällaisen laskelman on tehnyt. Lähdeviitteiden puuttumiseen nähdän on erikoista, että teos on vertaisarvioitu. Tieteelliseen vertaisarviointiin tulevalta teokselta on toki edellytettävä tarkkoja lähdeviitteitä. Voi myös kysyä, missä määrin arvioitsijat ovat kiinnittäneet huomiota suomalaisen laitoksen yksityiskohdissa oleviin puutteisiin.

Kun Lähi-itään matkanneet ristiretkeläiset olivat suuressa määrin ranskaa puhuvilta alueelta ja kirjoittivat ranskaksi, myös ranskalainen tutkimus on ollut vilkasta. Lähdeluettelossa on kuitenkin vain yksi ranskankielinen tutkimus. Mukana ei ole esimerkiksi Anne-Marie Eddén mittavaa Saladin-elämäkertaa (käännetty englanniksi). Kirjaluetteloon olisi ollut syytä lisätä myös edellä mainitun ranskalaisen Régine Pernoud'n teos *Ristiretket*, jossa on runsaasti käännöksiä ristiretkien aikaisista teksteistä. Pyhän Birgitan osalta jää kaipaamaan Päivi Setälän ja Eva Ahlin kirjoittamaa teosta vuodelta 2003. Henkilöhakemisto olisi ollut paikallaan. Kaikista puutteistaan ja viimeistelemättömyydestään huolimatta Jensenin *Ristiretket* Salosen suomeksi toimittamana on tuhti ja värikäs tietopaketti.

H. K. RIIKONEN

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen professori (emeritus).